

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Національна академія внутрішніх справ

**РОЗСЛІДУВАННЯ ПОРУШЕНЬ
ВСТАНОВЛЕНИХ ЗАКОНОДАВСТВОМ ВИМОГ
ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ**

Методичні рекомендації

Київ – 2017

Авторський колектив:

Таран О. В., доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ;

Кіцелюк В. М., здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ;

Грига М. А., кандидат юридичних наук, науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ

Рецензенти:

Чернявський С. С., доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, проректор Національної академії внутрішніх справ;

Вознюк А. А., кандидат юридичних наук, доцент, завідувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ від 24 травня 2017 року (протокол № 9)

Р-64 Розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки [Текст] : метод. рек. / О. В. Таран, В. М. Кіцелюк, М. А. Грига – К., 2017. – 48 с.

У методичних рекомендаціях висвітлено питання кримінально-правової та криміналістичної характеристики порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки, охарактеризовано способи вчинення цього злочину, специфіку організації початкового етапу розслідування, запропоновано програми (алгоритми) проведення слідчих (розшукових) дій у типових слідчих ситуаціях, розкриті особливості призначення та проведення окремих видів судових експертиз.

Для слідчих, співробітників оперативних підрозділів, працівників прокуратури, суду, а також науковців, викладачів і курсантів.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
1. Кримінально-правова характеристика порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки.....	5
2. Криміналістична характеристика порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки.....	8
2.1. Способи вчинення порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки.....	8
2.2. Інші елементи криміналістичної характеристики порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки.....	11
3. Початковий етап розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки.....	14
3.1. Обставини, що підлягають встановленню на початковому етапі розслідування.....	14
3.2. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування.....	16
4. Організація і тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій.....	19
4.1. Огляд місця події.....	19
4.2. Допит свідків, потерпілих і підозрюваних.....	24
5. Особливості призначення та проведення окремих видів судових експертиз.....	27
Список використаних і рекомендованих джерел.....	34
Додатки.....	37

ВСТУП

У сучасних умовах серед проблем державного будівництва особливого значення набувають питання забезпечення безпеки особи від загроз соціального, природного та техногенного характеру. Однією зі складових суспільної безпеки є пожежна безпека, що передбачає захист особи, майна, суспільства та держави від пожеж. Для забезпечення пожежної безпеки в Україні створена та ефективно функціонує єдина державна система цивільного захисту населення. Однак, пожежі і надалі становлять значну загрозу суспільній безпеці, спричиняючи загибель людей, значні матеріальні та екологічні збитки.

За даними територіальних органів управління ДСНС України протягом 2016 року в Україні зареєстровано 74221 пожежа. Внаслідок пожеж загинуло 1872 людини, 1351 людина отримала травми. Матеріальні втрати від пожеж склали 5 млрд 166 млн 872 тис. грн. Залежно від основних причин виникнення пожеж їх відсоткове значення розподілилось наступним чином: необережне поводження з вогнем – 68,0 %; порушення правил пожежної безпеки при влаштуванні та експлуатації електроустановок, печей, теплогенеруючих агрегатів та установок – 24,1 %; підпал – 3,9 %; інші причини – 4,0 %.

Наприклад, пожежа, що виникла на полігоні твердих побутових відходів Львівського комунального підприємства «Збиранка» 26 травня 2016 р. (площа загорання окремими осередками близько 2 тис. кв. м., загинуло 3 рятувальники ДСНС та працівник комунального підприємства). За результатами пожежно-технічної експертизи, проведеної на базі Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз МінЮсту встановлено, що експлуатація полігону посадовцями ЛКП «Збиранка» здійснювалася з порушенням вимог нормативно-технічних актів і, в тому числі, правил пожежної безпеки. Зокрема, не проводилася поверхнева герметизація шарів сміття, їхнє ущільнення важкою технікою, перешарування інертним матеріалом у належній кількості та ін. Вказані порушення є тими обставинами, що створили необхідні передумови для самозаймання сміттєзвалища.

За даними Генеральної прокуратури України та Департаменту інформаційно-аналітичного забезпечення МВС України кількість облікованих кримінальних правопорушень за ст. 270 КК України (Порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки) невпинно зростає, зокрема: 2013 р. – 278; 2014 р. – 398; 2015 р. – 350; 2016 р. – 452. Водночас, розслідування таких порушень на практиці характеризуються значними ускладненнями, зумовленими низкою чинників, зокрема: значною втратою слідів злочину під впливом високих температур, необхідністю застосування широкого кола спеціальних знань, відсутністю спеціалізації слідчих, недосконалістю методичної бази, інсценуванням під означені порушення інших злочинів.

Відтак, метою цих методичних рекомендацій є надання методичної та практичної допомоги органам досудового розслідування під час проведення початкового та подальшого етапів розслідування зазначених порушень.

1. Кримінально-правова характеристика порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки

Стаття 270. Порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки

1. Порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки, якщо воно спричинило виникнення пожежі, якою заподіяно шкоду здоров'ю людей або майнову шкоду у великому розмірі, -

карається штрафом від п'ятдесяти до ста двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей, майнову шкоду в особливо великому розмірі або інші тяжкі наслідки, -

карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

Примітка. Майнова шкода вважається заподіяною у великих розмірах, якщо прямі збитки становлять суму, яка в триста і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а в особливо великих розмірах - якщо прямі збитки становлять суму, яка в тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Предметом злочину є майно, природні ресурси або інші предмети, які здатні горіти. На відміну від злочинів проти власності та довкілля предмет порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки може і не мати економічної або іншої цінності.

Об'єктивна сторона полягає в порушенні встановлених законодавством вимог пожежної безпеки, якщо воно спричинило виникнення пожежі, якою заподіяно шкоду здоров'ю людей або майнову шкоду у великому розмірі.

Порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки може полягати як у дії, так і в бездіяльності. Під встановленими законодавством вимогами пожежної безпеки слід розуміти комплекс положень, що визначають порядок додержання норм і стандартів, спрямованих на запобігання пожежам, забезпечення в разі їх виникнення безпеки людей, оснащення об'єктів і населених пунктів засобами протипожежного захисту та пожежною технікою, а також інших правил пожежної безпеки.

Порушення встановлених законодавством вимог пожежної можуть реалізовуватись шляхом:

а) невчинення повністю дій, які особа зобов'язана і могла виконати (невстановлення щитів з пожежним інвентарем, непроведення інструктажу для підлеглих працівників чи неперешкоджання вчиненню ними дій, які загрожують пожежею);

б) вчинення частини дій, які особа зобов'язана і могла вчинити, чи виконання їх неналежно (заправка не всіх вогнегасників, які повинні бути на об'єкті);

в) виконання дій, які заборонені протипожежними правилами (використання відкритого вогню для розігріву двигуна автомашини, віддання підлеглим розпорядження про виконання робіт з порушенням існуючих вимог пожежної безпеки).

Таким чином, порушення вимог пожежної безпеки може полягати як в дії, так і в бездіяльності, виконуватися як власними діями, так і через підлеглих осіб.

Пожежа – це неконтрольоване горіння предметів поза спеціальним вогнищем, яке створює безпосередню небезпеку для життя та здоров'я людини, власності, довкілля, нормальної діяльності підприємств, організацій чи установ або заподіює їм шкоду.

Шкода здоров'ю людей – це заподіяння внаслідок пожежі хоча б одній особі опіків, травм, які оцінюються як легкі чи середньої тяжкості тілесні ушкодження.

Майнова шкода вважається заподіяною у великих розмірах, якщо прямі збитки становлять суму, що в 300 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (примітка до ст. 270).

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 270 КК України характеризується такими обов'язковими ознаками:

1) діянням у формі порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки;

2) наслідками у вигляді виникнення пожежі, якою заподіяно шкоду здоров'ю людей або майнову шкоду у великому розмірі;

3) причинним зв'язком між вказаними діянням і наслідками.

Спеціальні питання кваліфікації та призначення покарання за цей злочин, тлумачення певних термінів і понять, відмежування його від інших злочинів розкриваються в ППВСУ «Про судову практику в справах про знищення державного та колективного майна шляхом підпалу або внаслідок порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки» від 2 липня 1976 р. № 4.

Злочин є закінченим з моменту настання суспільно небезпечних наслідків, передбачених ч. 1 ст. 270 КК України (матеріальний склад).

Суб'єкт злочину спеціальний, тобто особа (як службова, так і приватна), на яку покладено обов'язки дотримуватися відповідних правил. Коло таких осіб окреслено у Правилах пожежної безпеки в Україні, затверджених наказом МВС України № 1417 від 30.12.2014 р., де у Загальних положеннях зазначається, що ці Правила є обов'язковими для виконання суб'єктами господарювання, органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується необережністю щодо наслідків. Порушення може бути як умисним, так і необережним.

Кваліфікуючими ознаками злочину (ч. 2 ст. 270 КК України) є спричинення ним: 1) загибелі людей; 2) майнової шкоди в особливо великому розмірі; 3) інших тяжких наслідків¹.

Загибель людей – це смерть хоча б однієї особи. Наприклад, *вироком Гадяцького районного суду Полтавської області від 14 січня 2008 р. було встановлено, що в автомобілі була несправна газова установка. Громадянин А., не маючи досвіду заправки автомобіля з газового балону, при спробі заправити автомобіль, порушив правила пожежної безпеки, внаслідок чого скупчений в салоні автомобіля газ вибухнув та сталося загоряння машини. В цей час поруч з автомобілем знаходився його малолітній син, який від пожежі отримав опіки всього тіла, несумісні з життям. Дії А. були вірно кваліфіковані судом за ч. 2 ст. 270 КК України як порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки, якщо воно спричинило виникнення пожежі, що спричинило загибель людини.*

Майнова шкода вважається заподіяною в особливо великому розмірі, якщо прямі збитки становлять суму, що в 1000 та більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (примітка до ст. 270 КК України).

Інші тяжкі наслідки – це заподіяння хоча б одній особі тяжких тілесних ушкоджень або середньої тяжкості тілесних ушкоджень кільком особам, порушення роботи транспорту, зв'язку тощо.

Якщо порушення правил зберігання, використання, обліку, перевезення вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або інших правил поводження з ними, а також незаконне пересилання цих та легкозаймистих або їдких речовин поштою або багажем, спричинило пожежу, яка призвела до настання тяжких наслідків, дії потрібно кваліфікувати за ст. 267 КК України (Порушення правил поводження з вибуховими, легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами).

Так само не потребують додаткової кваліфікації за ст. 270 КК України дії особи, винної у пожежі, що спричинила тяжкі наслідки, внаслідок незаконного перевезення на повітряному судні вибухових або легкозаймистих речовин.

Знищення або пошкодження лісових масивів, зелених насаджень навколо населених пунктів, уздовж залізниць, а також стерні, сухих дикоростучих трав, рослинності або її залишків на землях сільськогосподарського призначення вогнем унаслідок порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки потрібно кваліфікувати за ст. 245 КК України (Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу).

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко[та ін.]; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Черня. – К. : Юрінком Інтер, 2016. – С. 613-614.

2. Криміналістична характеристика порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки

Криміналістична характеристика порушень вимог пожежної безпеки – це система відомостей про криміналістично значущі ознаки даної категорії порушень та закономірні зв'язки між ними, які сприяють вирішенню завдань з розслідування цього виду злочинів: спосіб та обстановка вчинення злочинну, що зумовлюють певний механізм слідоутворення, а також особа злочинця та потерпілого.

2.1. Способи вчинення порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки

Основним структурним елементом способу вчинення порушень вимог пожежної безпеки є діяння (бездіяльність або дії) особи, відповідальної за дотримання (виконання) вимог пожежної безпеки, а також причинно-наслідковий зв'язок з обставинами, які сприяли виникненню пожежі. Відтак, при порушеннях вимог пожежної безпеки спосіб містить три взаємозумовлених елемента:

1. бездіяльність (дії) особи, відповідальної за дотримання вимог пожежної безпеки;
2. порушення тим самим нормативних вимог пожежної безпеки;
3. виникнення пожежі, що призвело до заподіяння значної майнової шкоди, шкоди здоров'ю або смерті людини.

Найбільш поширеними способами вчинення порушень вимог пожежної безпеки є наступні.

1. Порушення встановленого порядку зберігання, використання та перевезення пожежонебезпечних речовин та матеріалів (28%).

Приклад. 16.12.2012 р. близько 16 години ОСОБА_1, отримав від ОСОБА_3 побутовий газовий балон, ємністю 50 л. з місткістю зрідженого газу не менше 50 л. при температурі навколишнього середовища нижче нуля градусів з метою подальшого використання у побутових потребах. Після чого ОСОБА_1, порушуючи норми ст. 6 Закону України «Про пожежну безпеку» № 3745-ХІІ від 17.12.93. та п. 4.1.15 «Правил пожежної безпеки в Україні» (наказ МНС № 126 від 19.10.04 р.), згідно яких «...на території житлових будинків, дачних і садовничих поселень, громадських будинків, автокооперативів та стоянок транспорту забороняється залишати на відкритих майданчиках та дворах бочки й інші тару з легкозаймистими рідинами і горючими рідинами, балони зі стисненим та зрідженим газом...», заніс отриманий газовий балон зі зрідженим газом на 10-ий поверх будинку АДРЕСА_1.

У той же день, близько 17 години в результаті об'ємного розширення скрапленої газової суміші, за рахунок переповнення та підвищення температури, сталося механічне руйнування корпусу зазначеного балону у

вигляді фізичного вибуху, внаслідок якого відбувся виток газу з балону та сталася пожежа, внаслідок якої загинуло 4 особи, 3 особи отримали тілесні ушкодження різних ступенів та заподіяно майнову шкоду в особливо великих розмірах².

2.Порушення правил пожежної безпеки в технологічних процесах на виробництві (24%).

Приклад. 28 травня 2012 р. під час виконання своїх службових обов'язків за місцем роботи ПрАТ «НЦЗ» м. Ніжин вул. Бознянський шлях, 70, начальник виробництва (який відповідно до відомчих інструкцій та внутрішніх наказів в тому числі був відповідальним за протипожежний стан по заводу) дав вказівку підсобному робітнику та муляру приготувати бітумну мастику та розвести її в бензині для приготування ґрунтовки (праймера), для ізоляції швів на головному виробничому корпусі ПрАТ «НЦЗ».

29.05.2012 р. працівники, виконуючи розпорядження і не маючи навичок приготування бітумної мастики та праймера, без цільового інструктажу і без спецодягу, у місці, спеціально не пристосованому для виготовлення мастик, розігріли в одній металевій бочці бітумну мастику та за вказівкою начальника виробництва, переливали її в іншу бочку з бензином, яка була розташована неподалік. При переливанні відбувався виток парів бензину і бітумної мастики із бочки та утворювалась паро-повітряна суміш навкруги, а в подальшому відбулось її займання та пожежа, від дії якої підсобний робітник отримав опіки³.

3. Порушення при влаштуванні та експлуатації електромереж, електроустаткування та електроприладів (20 %).

Приклад. Група відпочиваючих поселилась в приватному житловому будинку №155 по вул. Кривець в с. Вишків Долинського району, власником якого був ОСОБА_2, який відповідно до ст.2 Закону України «Про пожежну безпеку» повинен забезпечувати пожежну безпеку в будинку. Однак, під час будівництва та реконструкції даного будинку, підсудній ОСОБА_2 всупереч «Правил пожежної безпеки в Україні» (ППБ) (наказ Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій №126 від 19.10.2004 р.) і «Правил будови електроустановок. Електрообладнання спеціальних установок» (ПУЕ) (наказ Міністерства праці і соціальної політики України №272 від 21.06.2001 р.), допустив порушення під час влаштування електромереж. Так, всупереч пункту 5.1.9 ППБ ОСОБА_2 встановив та експлуатував тимчасові електромережі та подовжувачі, які не відповідають вимогам правил влаштування електрообладнання, допустив відсутність в місцях перетинання огорожувальних конструкцій та електричних комунікацій металевих гільз з ущільненням з негорючого матеріалу, в порушення пункту 5.1.27 ППБ, встановив електророзетки, вимикачі безпосередньо на горючі основи, порушуючи пункт 5.1.29 ППБ – світильники підвісив безпосередньо на

²Рішення Фрунзенського районного суду м. Харкова у справі №645/1500/13-к

³Рішення Ніжинського міськрайонного суду в Чернігівській області у справі № 2514/4846/12

струмопровідні проводи і експлуатація їх проходила зі знятими ковпаками (розсіювачами), всупереч пунктів 5.1.7, 5.1.15 ППБ і пунктів 2.5.11, 5.4.2 ПУЕ, проклав електропроводи без металорукавів по дерев'яних основах і з'єднання в електророзподільних коробках виконав скрученням проводів та в деяких місцях без ізоляції.

Внаслідок допущених підсудним порушень в ніч на 4 січня 2008 р. в електромережі сталося коротке замикання, від чого в будинку виникла пожежа, під час якої загинули 4 особи та 3 особи зазнали тілесних ушкоджень різного ступеню⁴.

4. Порушення правил пожежної безпеки при використанні відкритого джерела вогню (16 %).

Приклад. ОСОБА_1 був задіяний на будівництві прибудови до будинку АДРЕСА_2, який належить ОСОБА_3. 15 січня 2010 року, в період часу з 13 год. 40 хв. по 13 год. 54 хв., ОСОБА_1, знаходячись на перекритті другого поверху прибудови, грубо порушуючи встановлені законодавством України вимоги пожежної безпеки, а саме, вимоги ст. 6 Закону України «Про пожежну безпеку» від 29 січня 2004 р. та діючи всупереч п.п. 8.1.1.4, 8.1.1.7, 8.1.1.8 Правил пожежної безпеки в Україні (наказ МНС України № 126 від 19 жовтня 2004 р.), під час перевірки робочого стану газової горілки з допомогою відкритого полум'я вогню допустив з необережності займання даху будинку, внаслідок чого в будинку виникла пожежа. В результаті пожежі вогнем повністю було знищено дах будинку та наявне в будинку майно, чим потерпілому ОСОБА_3 було завдано майнову шкоду в сумі 3 867 816,72 грн., що є особливо великим розміром⁵.

5. Порушення вимог експлуатації пічного опалення (12 %).

Приклад. 06 листопада 2012 р. ОСОБА_1 приблизно о 16 год. 30 хв., діючи з необережності, порушуючи встановлені законодавством вимоги п.5.2.12 Правил пожежної безпеки в Україні (наказ МНС України №126 від 19.10.2004 р.), пішла із свого будинку за адресою АДРЕСА_1, у якому залишила самого свого малолітнього онука ОСОБА_2. При цьому, в даному будинку була розтоплена піч на твердому паливі, в якій були несправні конструкції, а саме тріщини між плитами і навколо топкового отвору, відсутній запірний пристрій на дверцятах топкового отвору. Крім того ОСОБА_1, в порушення вимог п.5.2.12 Правил пожежної безпеки в Україні, у той же час залишила сохнути на мотузці, яка була навішена під стелею над даною піччю, поблизу несправного топкового отвору даної печі, випраний одяг.

За відсутності ОСОБА_1, через зазначені несправності печі та порушення правил пожежної безпеки при експлуатації печі на твердому паливі, одяг, що був навішений на мотузці, запалав і від займання одягу в кухні даного будинку виникла пожежа, внаслідок якої наступила смерть ОСОБА_2⁶.

⁴ Рішення Долинського районного суду Івано-Франківської області у справі №1-3/2011р.

⁵ Рішення Вишгородського районного суду Київської області у справі №1-17/13

⁶ Рішення Дзержинського міського суду Донецької області у справі №1-кп/225/51/2013

2.2. Інші елементи криміналістичної характеристики порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки

Обстановка скоєння порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки – це система взаємопов’язаних елементів, які обмежені певними територіальними рамками, характеризуються тривалим за часом періодом перед, під час та після пожежі і містять слідову картину злочину.

Характерною ознакою обстановки скоєння порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки є те, що вона складається з трьох блоків:

1) *Обстановка на об’єкті на момент виникнення пожежі*, яку характеризують:

- пожежно-технічна характеристика об’єкта;
- пожежонебезпечність технологічних процесів, водопостачання, забезпеченість первинними засобами пожежогасіння, система автоматичного вияву і гасіння пожеж;
- види і розподіл пожежного навантаження: склад, положення, вологість, дисперсність, показники пожежної небезпеки, відстань до джерела запалювання;
- вигляд і розподіл речовин, виробів і устаткування, які характеризуються підвищеною небезпекою, показники пожежної небезпеки;
- позаштатне пожежне навантаження;
- види та розташування потенційних джерел запалювання;
- умови газообміну: наявність віконних, дверних та інших прорізів, їх місцезнаходження, характеристика систем вентиляції та ін.;
- можливі шляхи поширення пожежі: технологічні прорізи, системи вентиляції, їх конструктивні особливості;
- положення та взаємне розташування конструктивних елементів, які перешкоджають виникненню та поширенню пожежі;
- пожежна небезпека робіт, які виконуються перед виникненням пожежі;
- потенційні позаштатні джерела запалювання;
- фізична діяльність людей при пожежі;
- відхилення в роботі устаткування, електромереж, систем та приладів опалення тощо;
- наявність на об’єкті сторонніх осіб, їх дії, якщо вони там знаходились;
- пошкодження засувів;
- специфіка взаємовідносин людей – персоналу об’єкта й оточення;
- можлива зацікавленість деяких осіб у прихованні злочину;
- протипожежний стан об’єкта за матеріалами справи.

2) *Під час пожежі* обстановку визначають такі основні характеристики:

- непрямі ознаки впливу зон горіння, теплового впливу та задимленості на матеріали і конструкції;
- місця найбільш інтенсивного горіння і димовидалення;

- ознаки напрямків розвитку горіння і його шляхи;
- фіксований час руйнування конструкцій;
- локалізація осередкових ознак та їх прояв;
- свідчення очевидців, які належать до певної групи осіб: тих, хто виявив пожежу; тих, хто сповістив про пожежу; тих, хто гасив пожежу до прибуття пожежних підрозділів; працівників пожежної охорони – учасників гасіння; відповідальних за протипожежний стан об'єкта; матеріально відповідальних; потерпілих; очевидців, що спостерігали пожежу під час її виникнення чи гасіння;

- стан, ефективність застосування початкових засобів пожежогасіння, автоматичних пристроїв вияву і гасіння пожеж, систем видалення диму;

- час відмикання дверних замків, порушення скління вікон (у тому числі під впливом надмірного тиску продуктів згоряння або високої температури);

- місця первісного виникнення горіння, задимлення, колір полум'я і диму;

- факти вимкнення електро- і газових мереж, розбирання та вилучення пожежного навантаження, елементів конструкцій;

- поведінка людей на об'єкті;

- метеорологічний стан;

- вид вогнегасних засобів, послідовність і місце їх застосування.

3) Аналіз обстановки місця події *після пожежі* проводиться на підставі таких складових:

- відображення пожежі (відеозапис або інші засоби фіксації) на місці події в тій послідовності і в тому вигляді, в якому вона спостерігалась на момент огляду і за яким визначався час пожежі;

- виявлених та вилучених речових доказів;

- проведених заходів з метою збереження вилучених у процесі огляду предметів, документів;

- характеру прояву непрямих ознак впливу температури та задимленості на матеріалах, конструкціях, устаткуванні;

- фактів пошкодження, руйнування та знищення будівель, конструкцій, матеріалів, сировини, готової продукції, майна, устаткування, автотранспортної техніки, загибелі людей, тварин;

- складання схем обстановки до, під час і після пожежі, в тому числі геометричних розмірів зон горіння, теплового впливу і задимлення;

- стану пожежного навантаження, конструктивних елементів і устаткування, ознак осередків пожежі (докладно) і напрямків поширення горіння;

- ознак, які є підставою для розгляду версій щодо причин виникнення пожежі – на планах поверхів, розрізах і розгорнутих схемах;

– складання схем технологічного процесу та інженерних комунікацій⁷.

Місце скоєння порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки та місце пожежі не ідентичні, адже пожежа є вже наслідком порушень відповідних вимог пожежної безпеки. Слідова картина на об'єкті пожежі, крім слідів пожежі, характеризується, по-перше, наявністю технічної та пожежно-технічної документації та, по-друге, наявністю у документації відомостей про особу, винувату у порушенні вимог пожежної безпеки. Більше того, важлива для слідчого інформація може міститися у документах, які знаходяться поза межами об'єкта.

Локалізація **слідів** таких порушень також має свою особливість. Злочинам, пов'язаним з пожежами, як і більшості інших, властиві дві основні групи слідів – матеріальні й ідеальні. Разом з тим, специфіка злочинів, пов'язаних з пожежами, полягає в тому, що цій категорії злочинів властиві дві групи слідів матеріального характеру:

1) сліди, що характеризують безпосередньо пожежу, як природне явище, причину та механізм її виникнення, напрямок розвитку, інтенсивність і шляхи поширення горіння на різних ділянках;

2) сліди, які характеризують поведінку людей, що мають відношення до виникнення пожежі, тобто різного роду матеріально-фіксовані відображення, у тому числі інформація, відображена у різного роду документах: наказах, посадових інструкціях, журналах інструктажів з пожежної безпеки тощо⁸. Для розслідування злочинних порушень правил пожежної безпеки, зважаючи на необережний їх склад, надзвичайно важливими є сліди саме другої з означених груп. Це пов'язано з тим, що для правильної кваліфікації таких порушень найбільш значущими є сліди, що свідчать про попередню діяльність (бездіяльність) осіб, що призвело до настання тяжких наслідків, а не сліди самої пожежі.

Загалом, основна частина злочинних порушень правил пожежної безпеки відбуваються на території підприємств (55,6%), на об'єктах будівництва (22,8%), у житлових будинках (12,8%), у торговельних та розважальних організаціях та закладах (6,2%), в установах охорони здоров'я та соціального захисту населення (2,1%), в освітніх закладах (0,5%).

Час скоєння означених правопорушень характеризується тривалим періодом перед, під час та після пожежі, а відтак – не завжди за часом збігається з самою подією пожежі. Водночас, більшість пожеж відбувається у вечірній та нічний час. Це пояснюється тим, що у денний час виникнення пожежі швидко виявляється та оперативно ліквідується, не викликаючи тяжких наслідків. У більшості випадків, у світлу пору доби пожежі внаслідок порушень правил пожежної безпеки стаються на підприємствах та об'єктах

⁷ Дослідження пожеж : [Довідк.-метод. посіб.]. – К. : УкрНДІПБ МВС України, 1997. – С. 6–7.

⁸ Колесніков В. В. Розслідування злочинів, пов'язаних з пожежами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність»/ В. В. Колесніков. – Х. : Національний ун-т внутрішніх справ, 2004. – С. 10.

капітального будівництва.

Типові **обставини**, що сприяють виникненню пожежі внаслідок злочинних порушень правил пожежної безпеки:

- 1) наявність великої кількості людей на об'єкті;
- 2) наявність зачинених шляхів евакуації з кожного поверху та безвихідних частин будівлі;
- 3) зношений стан електропроводки та електрообладнання, систем вентиляції та видалення диму;
- 4) відсутність первинних засобів пожежогасіння, засобів пожежної автоматики, засобів оповіщення про пожежу;
- 5) наявність на необладнаному відповідним чином об'єкті пожежонебезпечних чи вибухонебезпечних речовин та матеріалів та ін.⁹

Суб'єкти порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки – це особи, які постійно чи тимчасово наділені організаційно-розпорядчими чи (або) адміністративно-господарчими функціями установ та організацій різних форм власності, а також громадяни, які проживають чи (або) володіють об'єктами на законних чи незаконних підставах. Відтак, можна виділити дві групи суб'єктів означених порушень:

- 1) службові особи, відповідальні за дотримання правил пожежної безпеки згідно функціональних обов'язків;
- 2) приватні особи, на яких покладено обов'язок дотримуватися правил пожежної безпеки, встановлених чинним законодавством.

Аналіз практики розслідування досліджуваних правопорушень свідчить, що встановлення кола підозрюваних осіб не викликає особливих складностей, адже у більшості випадків – це фахівці (інженери) із забезпечення пожежної безпеки на об'єкті. Однак, іноді, відповідальність за дотримання пожежної безпеки розподіляється на підставі функціональних обов'язків між декількома особами. У таких випадках обвинуваченого можливо визначити лише за результатами відповідних експертиз, коли буде точно встановлена причина пожежі.

3. Початковий етап розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки

3.1. Обставини, що підлягають встановленню на початковому етапі розслідування

Характерною особливістю розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки є необхідність збору відомостей про *функціонально-технічні умови в обстановці об'єкта напередодні пожежі*. Такі дані важливі для визначення істинної причини пожежі та надання

⁹ Бондаренко Ю. А. Методика расследования нарушений правил пожарной безопасности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Бондаренко Юрий Алексеевич. – Краснодар, 2015. – С. 37, 38.

правильної кваліфікації подіям, що відбулися. Адже сама пожежа у подібних порушеннях є вже наслідком злочинної діяльності (а частіше – бездіяльності) відповідальної особи.

Обстановку, що передувала пожежі та визначала ступінь дотримання вимог пожежної безпеки на об'єкті, характеризують наступні дані:

1) пожежно-технічна характеристика об'єкта, на якому сталася пожежа, яка повинна містити опис конструктивно-планувальних особливостей об'єкта, таких як площа, поверховість, ступінь вогнестійкості, кількість та взаємне розміщення приміщень, розміщення освітлювальної та силової електромережі, розташування газо- та водопроводів, систем вентиляції та кондиціювання повітря і т. п.). Ця інформація, як правило, повинна бути відбита у протоколі огляду місця події та додатках до нього, а також у технічних документах, вилучених у ході виїмки;

2) інформація про легкозаймисті речовини та матеріали, які знаходилися на об'єкті пожежі та у зоні горіння, адже їх наявність впливає на виникнення, швидкість та напрямок розповсюдження горіння, тому необхідно встановити місця розміщення, кількість, характер і стан таких речовин та матеріалів. Ця інформація може бути відбита у протоколі огляду та додатках до нього (схемах, планах і т. п.), а також з'ясована у процесі допиту осіб, що мають безпосереднє відношення до даного об'єкта, встановлена шляхом вивчення вилученої документації, що характеризує технологічний процес та інші особливості об'єкта;

3) особливості технологічного процесу на об'єкті – ці дані повинні характеризувати розміщення, характер та умови експлуатації різноманітного технологічного обладнання та установок, а також їхнє відношення до причини виникнення пожежі. Такі дані відбиваються у протоколах огляду, допиту осіб, що мають безпосереднє відношення до об'єкта, та можуть бути підтверджені вилученою документацією, що характеризує роботу тієї чи іншої установки;

4) події та обставини, які безпосередньо передували виникненню пожежі – це додаткові обставини або події, які відбувалися безпосередньо перед виникненням пожежі (проведення масових заходів, аварійно-відновлювальних, ремонтних та вогневих робіт тощо), і у сукупності з обставинами, що склалися раніше, призвели до пожежі¹⁰;

5) наявність відповідної технічної та нормативно-технічної документації: наказів про призначення осіб, відповідальних за пожежну безпеку підрозділів (цеху, складу, лабораторії, будівлі, приміщення, дільниці, установки та ін.); переліків категорій за вибухонебезпечністю і пожежонебезпечністю всіх виробничих та складських приміщень, а також класи вибухонебезпечних і пожежонебезпечних зон, у тому числі для відкритих технологічних установок та споруд; планів ліквідації пожеж і аварій

¹⁰ Колесніков В. В. Обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні злочинів, пов'язаних з пожежами / В. В. Колесніков // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2004. – № 27. – С. 48–52.

для кожного технологічного об'єкта, пов'язаного зі зливом, наливом, перекачуванням та зберіганням нафтопродуктів та ін.;

8) інформація про створення на підприємстві пожежно-технічної комісії та добровільної пожежної дружини; забезпеченість підприємства пожежною технікою, вогнегасними засобами, їх збереження та підтримання у справному стані, доступ до них у будь-який час доби;

9) дані про проведення необхідних інструктажів осіб (наприклад, робітників, які виконують вогневі роботи на об'єкті), підписи у журналах обліку проведення інструктажів, виконання робіт відповідно до наряду-допуску на проведення вогневих робіт на вибухонебезпечних та пожежонебезпечних об'єктах¹¹.

Основними джерелами інформації про обстановку на об'єкті напередодні пожежі можуть бути, у першу чергу, різноманітні *документи*:

1) документи, що закріплюють відповідність стану пожежної безпеки на об'єкті встановленим вимогам;

2) документи про призначення осіб, відповідальних за дотримання вимог пожежної безпеки на об'єкті та їх правовий статус;

3) документи, пов'язані з проведенням інструктажів та перевірок знань з питань пожежної безпеки;

4) документи, пов'язані із забезпеченням належного функціонування установок пожежної автоматики та іншого приладдя;

5) плани (схеми) евакуації на випадок пожежі;

6) документи, що регулюють діяльність пожежно-технічної комісії та добровільної пожежної дружини (команди) на об'єкті (за їх наявності);

7) документи, отримані за результатами перевірок органами, на які покладені функції державного контролю із забезпечення пожежної безпеки.

3.2. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування

Підставами для висунення та перевірки версії про виникнення пожежі в результаті невиконання правил пожежної безпеки є наступні:

– виникнення пожежі у денний (робочий) час у такому місці, де відсутні сприятливі умови для подальшого розповсюдження вогню. Під сприятливими умовами розуміється наявність у безпосередній близькості від джерела запалювання легкозаймистих чи паливних матеріалів (речовин), наявність доступу кисню та ін.;

– вказівки очевидців на конкретні факти порушень правил пожежної безпеки, що стали причиною пожежі;

– виявлені у ході огляду місця події залишені увімкненими у мережу електронагрівальні та інші електроприлади;

¹¹ Федор А. И. Особенности доказывания при расследовании пожаров и взрывов на объектах нефтегазового комплекса : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. И. Федор. – М., 2001. – С. 69-72.

- несправність електропроводки (наявність зламаних розеток, слідів короткого замкнення, завищеного електрозахисту тощо);
- наявність щілин та тріщин у пічах та димоходах, а також слідів обвуглювання та сажі на конструкціях біля них;
- неправильне зберігання речовин та матеріалів, які можуть вступити у хімічну реакцію чи самозайнятися.

На початковому етапі розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки виникають наступні типові слідчі ситуації:

1. *Відома особа, відповідальна за виконання вимог пожежної безпеки, а також встановлено приблизний час виникнення пожежі, місце початкового займання та спосіб ініціації вогню.* За наявності таких обставин у першу чергу здійснюються:

- огляд місця події;
- призначення судово-медичної (за наявності постраждалих чи загиблих) та пожежно-технічної експертизи;
- допит підозрюваного, відповідального за дотримання вимог пожежної безпеки на об'єкті, де сталася пожежа;
- допит потерпілих (за їх наявності);
- допит свідків;
- допит спеціалістів: інженерів пожежних лабораторій, експертів-криміналістів, які приймали участь у вилученні матеріальних слідів злочину;
- виїмка документів про забезпечення протипожежного режиму на об'єкті захисту: акти перевірок органів Державного пожежного нагляду, декларація про пожежну безпеку на об'єкті, накази виконавчого органу юридичної особи про призначення осіб, відповідальних за виконання вимог пожежної безпеки та про організацію пожежної безпеки на об'єкті.

2. *Особа, відповідальна за дотримання вимог пожежної безпеки відома, але не затримана, встановлено приблизний час виникнення пожежі, місце початкового займання, але невідомий спосіб ініціації вогню.* Така ситуація зумовлює наступне коло та порядок здійснення першочергових слідчих дій:

- огляд місця події;
- призначення судово-медичної (за наявності постраждалих чи загиблих) та пожежно-технічної експертизи;
- допит спеціалістів, які приймали участь в огляді місця події з питань умисного характеру виникнення пожежі;
- допит потерпілих (за їх наявності);
- допит свідків;
- призначення криміналістичних експертиз матеріалів, речовин та виробів;
- виїмка документів про забезпечення протипожежного режиму на об'єкті захисту;
- отримання інформації про з'єднання між абонентами чи (або) абонентськими приладами;

– обшук у місці проживання підозрюваних, а якщо є підстави передбачати підпал, також обшуки у матеріально відповідальних осіб.

3. Третю слідчу ситуацію складають обставини, що в однаковій мірі вказують на наявність матеріальних слідів, які є ознаками як порушень вимог пожежної безпеки, так і підпалу. Така ситуація зумовлює проведення таких заходів:

– повторний огляд місця події з метою відшукування слідів ініціації займання, оскільки перший огляд місця події відбувся у несприятливих умовах: дія високих температур, підвищена задимленість приміщення, нічний час огляду, великий об'єм їдких речовин, що виділяються після пожежі, особливо у замкнених приміщеннях, у підвалах, на горищах тощо;

– призначення повторної судової пожежно-технічної експертизи;

– призначення криміналістичних експертиз матеріалів, речовин та виробів;

– допит спеціалістів, які приймали участь у огляді місця події;

– виїмка документів про пожежно-технічні характеристики об'єкта і сутність виробничої чи іншої діяльності на об'єкті захисту, а також про забезпечення протипожежного режиму на ньому.

Визначити наявність підпалу можливо за сукупністю ознак та слідів пожежі, до яких належать наступні:

– локалізація осередку займання у місцях компактного скупчення пожежного навантаження на об'єкті пожежі. При цьому, захарщення може як умисно створюватися винуватцем, так і бути віднайденим ним без вчинення будь-яких дій у цьому напрямку. В останньому випадку осередок пожежі буде розосередженим у просторі, а за наявності у місці горіння електропроводки та розподільних щитів можливе інсценування підпалу під порушення вимог пожежної безпеки або необережне поводження з вогнем;

– умисне створення умов, які з великою вірогідністю призведуть до займання пожежонебезпечних предметів, речовин та матеріалів: залишення увімкненим побутового газового обладнання, розлив легкозаймистих рідин на території з високою вогневою небезпечністю, залишення каталізаторів чи інгібіторів хімічних речовин, здатних до займання чи самозаймання тощо;

– наявність декількох осередків запалення;

– наявність декількох джерел запалення;

– висока швидкість поширення вогню з однаково високою початковою температурою горіння;

– виявлення слідів пошкодження засобів пожежогасіння та оповіщення про пожежу, навіть якщо такі пошкодження не вплинули на їх функціональність. Зазначимо, що виявлення таких слідів свідчить про те, що особа не має спеціальних знань у галузі систем автоматичного пожежогасіння та систем автоматичного оповіщення про пожежу. У протилежному випадку, вимкнення таких систем є свідченням обізнаності особи з цих питань;

– висновок судово-медичної експертизи трупа про прижиттєвий характер отримання травм та тілесних ушкоджень, несумісних з життям.

Для остаточного вирішення питання про залежність причини займання від умислу людини слідчому варто зачекати на висновок судово-медичної та пожежно-технічної експертизи.

4. Організація й тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій

4.1. Огляд місця події

Тактичними завданнями огляду місця події при розслідуванні злочинів, пов'язаних з пожежами є:

1) пошук осередкового конусу за слідами, залишеними вогнем на вертикальних та горизонтальних поверхнях;

2) співставлення ознак осередку з особливостями конструкції та роботи устаткування, якими речовин та матеріалів, що застосовуються у технологічному процесі;

3) перевірка стану засобів автоматичного виявлення та гасіння пожежі;

4) застосування всіх наявних можливостей щодо виявлення та вилучення предметів та інших носіїв доказової інформації: електропроводка зі слідами пошкодження ізоляції, короткого замкнення; електронагрівальні прилади, зразки дерев'яних конструкцій з найбільшим ступенем термічного впливу, пожежного сміття, ґрунту в районі розміщення передбачуваного осередку пожежі, ємності із рештками легкозаймистих речовин, засоби підпалу тощо¹².

Особливістю підготовки до огляду місця пожежі є, як правило, відсутність у органу розслідування достовірної інформації відносно причини пожежі. Загальними версіями є підпал, порушення правил пожежної безпеки, необережне поводження з вогнем, а також займання під впливом природних факторів.

Розрізняють *три етапи огляду місця події* під час розслідування подібних злочинів:

1. Етап ознайомлення з обстановкою на місці події:

- з'ясування обставин, які мали місце до виникнення пожежі;
- визначення тактики огляду і заходів з його реалізації;
- обхід згарища у певній послідовності;
- визначення найголовніших ділянок та елементів, що підлягають огляду.

2. Етап проведення безпосереднього огляду місця події:

- визначення осередку пожежі, особливостей пожежного навантаження та джерела запалювання;
- установлення напрямків розповсюдження вогню;
- порівняння усього побаченого із закономірностями виникнення та розвитку пожежі;

¹² Попов И. А. Расследование преступлений, связанных с пожарами / И. А. Попов. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 166 с.

- виявлення негативних можливих обставин на місці події.

3. Заключний етап огляду місця події:

- вилучення речових доказів;
- фіксація результатів огляду місця події¹³.

Характерною особливістю огляду місця події за даною категорією проваджень є досить *широке коло його учасників*. Крім звичайних учасників даної слідчої дії, необхідно залучати представників адміністрації установи, де сталася пожежа, пожежно-технічного спеціаліста, судового медика, судово-ветеринарного фахівця (при загибелі тварин), інспектора-кінолога. На розсуд слідчого залежно від конкретних обставин можуть бути залучені до огляду фахівці з інших галузей знань: електротехнік (для надання допомоги в огляді електрообладнання, електричних мереж); геодезист (для масштабної зйомки об'єкта великого обсягу); товарознавець (для огляду промислових чи продовольчих товарів, пошкоджених вогнем); будівельник (для визначення конструктивних дефектів приміщень у зв'язку з виникненням та поширенням пожежі); хімік (для виявлення слідів легкозаймистих речовин та матеріалів) та інші особи, які володіють спеціальними знаннями.

Необхідність застосування різноманітних науково-технічних приладів та засобів також є особливою ознакою огляду місця пожежі. *Технічні засоби* диференціюються на оптичні, пошукові та інші прилади, за допомогою яких здійснюється виявлення, вилучення, фіксація й збереження матеріального оточення місця події та окремих елементів. У розпорядженні оперативної групи при виїздах на місце події повинні бути: слідчий портфель, слідча валіза, фото-, аудіо-, відеоапаратура, пакувальні матеріали (посудини з щільно закритими пробками, скляні банки, щільний папір, целофанові пакети, картонні коробки різних розмірів, мотузки, парафін), набори жиро- та спирторозчинних барвників (для виявлення слідів палих та легкозаймистих рідин), газоаналізатори (для визначення домішок у повітрі), механічні щупи, засоби освітлення¹⁴.

Часто слідчий прибуває на місце огляду ще до завершення пожежі. У такому випадку одразу після прибуття на місце події слідчому необхідно виявити та відобразити у протоколі огляду наступні обставини:

- стан погоди, напрям та силу вітру;
- розміщення будови, що горить відносно сторін світу;
- зона дії вогню (звідки йде дим і звідки виривається полум'я);
- колір диму та полум'я;
- які засоби пожежогасіння і в якій частині будівлі застосовувались пожежними у момент прибуття слідчого на місце події [197, с. 11].

Внесення до протоколу огляду місця події відомостей про засоби гасіння

¹³ Безвесільний В. Д. Розслідування та судові експертизи пожеж : [довід.-метод. посібн.] / В. Д. Безвесільний, О. Ф. Дьяченко. – Х. : ТОВ «Компанія СМІТ», 2007. – С. 6.

¹⁴ Цимбал М. Л. Розслідування пожеж (огляд місця події та проблеми застосування спеціальних знань : [монограф., за ред. д-ра юр. наук, проф. В. Ю. Шепітька] / М. Л. Цимбал. – Х. : Гриф, 2004 р. – С. 41-42.

пожежі дозволить відобразити можливі зміни хімічних та фізичних якостей предметів, вилучених з місця події. В подальшому при проведенні пожежно-технічної експертизи зазначені у матеріалах провадження засоби гасіння вогню дозволять скорегувати експертні висновки, що буде слугувати досягненню об'єктивності розслідування. Загалом, особливу увагу слід приділяти максимальному збереженню та збору матеріалів, які будуть направлені на подальше експертне дослідження.

Безпосередньо на місці проведення огляду перш за все забезпечують організацію його охорони (території, предметів, об'єктів, слідів), надання допомоги потерпілим, планування огляду, проведення невідкладних заходів щодо ліквідації небезпечних наслідків події. Сторонні особи усуваються за межі ділянки, що досліджується. За необхідності встановлюється огорожа і знаки безпеки, налаштовується тимчасове освітлення.

Слідчий, якій є керівником групи, але не має спеціальних знань, повинен вжити заходів до того, щоб особи, які входять до групи, були проінструктовані про правила техніки безпеки при розбиранні конструкцій та пожежного сміття. Так, огляду місця пожежі часто передують розбирання обгорілих перекриттів. Тому учасники огляду повинні використовувати спецодяг пожежників та інші відповідні способи захисту.

До початку здійснення безпосереднього огляду слідчому доцільно провести усну бесіду з керівником гасіння пожежі та його учасниками для визначення ймовірного осередку займання. Таким чином, до початку огляду слідчий повинен володіти попередньою інформацією про пожежу: найбільш ймовірний осередок займання, час його початку, осіб, які виявили чи повідомили про займання, час прибуття перших пожежних, засоби гасіння, місця виявлення групів людей та інші важливі для розслідування обставини.

Такі початкові відомості, отримані непроцесуальним шляхом, слугуватимуть основою для побудови версій відносно події, що відбулася.

Головним завданням огляду місця події є визначення джерела запалювання, тобто місця початкового виникнення горіння. Встановлення *осередку пожежі* дозволить визначити межі локалізації найбільш інформативних слідів пожежі. Саме в осередку пожежі знаходяться сліди, які свідчать про причину загоряння. Власне, вилучення таких слідів та направлення їх для проведення судової пожежно-технічної експертизи і є індикатором успішного проведення огляду.

Варто зауважити, що осередок пожежі часто пов'язують із місцем найбільшого вигорання та руйнування, оскільки значне вигорання обумовлене більш тривалою дією високої температури. Однак, такий підхід може призвести до помилкового висновку, зокрема, коли осередок пожежі знаходився в місці найменшої кількості горючих матеріалів і зона горіння поширювалася в напрямку, де існували найбільш сприятливі умови, наприклад, зосередження горючого навантаження з більшим за значенням тепловим потенціалом.

Розрізняють два етапи проведення огляду місця пожежі:

статичний, коли рештки конструкцій, меблів, приладів та устаткування

вивчаються візуально та описуються у протоколі в тому стані, в якому вони знаходяться на момент огляду. Вивченню та опису підлягають, перш за все, термічні ураження матеріалів, конструкцій, предметів – закопчення, вигорання матеріалів на різну глибину, наскрізні прогари, деформації та їх спрямованість;

динамічний – проводиться після статичного та полягає у послідовному, шар за шаром, розбиранні так званого «пожежного сміття» з вилученням фрагментів обгорілих конструкцій та предметів, а також тих об'єктів, які мають значення з точки зору розслідування пожежі – встановлення її осередку виникнення, причин та інших обставин¹⁵.

Добір того чи іншого тактичного прийому при огляді місця події при розслідуванні злочинів, пов'язаних з порушеннями вимог пожежної безпеки залежить від технічних та функціональних характеристик об'єкта пожежі (97,8 %), а також від однозначності визначення осередку виникнення вогню (95,4 %). Так, ексцентричний спосіб проведення огляду місця пожежі застосовується за умови, що джерело запалення однозначно визначене і загальна площа пожежі невелика. Даний спосіб полягає у дослідженні слідової картини місця пожежі за напрямком від осередку до периферії. Такий підхід дозволяє описати сліди, що вказують на умови розповсюдження та розвитку пожежі, а також напрямок впливу її небезпечних факторів.

Якщо осередок виникнення вогню є неочевидним, огляд місця пожежі здійснюється від території, що прилягає до місця події, для попередження можливої втрати слідів та предметів злочину. Огляд самого місця події проводиться за секторами, а у межах кожного сектора – зигзагоподібно, через нелінійне розміщення виробничого обладнання.

Пропонується застосовувати на обох стадіях огляду місця пожежі метод предметного обстеження конкретного об'єкта або частини обладнання, пристрою і т. ін. Воно складається з обстежень загального та детального характеру. Загальне предметне обстеження виконується з метою фіксації місця розташування, розмірів об'єкта та його складових елементів, зовнішнього вигляду й розміру пошкоджень тощо. Детальне обстеження проводиться за участю фахівця або, у випадку проведення ситуаційних досліджень на місці події, експертами (у галузі інженерно-технічних, криміналістичних, медичних досліджень тощо). Завдання детального обстеження полягає у встановленні родової належності об'єктів, сутності процесу горіння, фізико-хімічних даних горючого середовища та пожежного навантаження в місці пожежі на момент її виникнення, а також в оцінюванні негативних обставин, якщо такі мали місце.

Для ефективного огляду об'єкта пожежі, органу розслідування рекомендується дотримуватись наступних правил:

спочатку необхідно дослідити об'єкт пожежі, визначивши його кінцеві точки – виходи чи глухі кути. Дану дію необхідно планувати, вивчивши

¹⁵ Осмотр места пожара : методическое пособие / И. Д. Чешко, Н. В. Юн, В. Г. Плотников и др. – М. : ВНИИПО, 2004. – С. 24.

технічну документацію на даний об'єкт, провівши бесіду з особами, знайомими з розміщенням приміщень об'єкта та з дозволу керівника гасіння пожежі;

здійснити огляд глухих кутів пожежі для встановлення наявності трупів людей від пожежі чи з інших причин;

у випадках, коли на об'єкті пожежі є зачинені виходи із приміщень, необхідно ретельно оглянути двері та вікна біля них. Такий огляд дозволяє встановити дії осіб під час пожежі: сліди зламів замків дверей та решіток на вікнах, сліди вибивання дверей та розбиття вікон тощо;

обов'язковим є огляд стану пожежних щитів та іншого аварійного пожежно-рятувального обладнання. Слідами використання такого обладнання можуть бути пісок, рештки води, піни та інших спеціальних сумішей на підлозі приміщень, які ведуть у бік місця пожежі;

огляд підлоги дозволить виявити сліди присутності людей у певному місці під час пожежі та перевірити версію про підпал;

огляд виходів системи повітряної вентиляції та стель приміщень дозволить встановити інтенсивність заповнення димом від пожежі приміщень об'єкта.

Однією з основних задач слідчого при проведенні огляду місця події є не лише виявлення, а й фіксація доказової інформації про злочин. З цією метою виконуються креслення та схеми, ескізи вузлів та деталей, але найбільш розповсюдженими способами візуальної фіксації традиційно залишається фото- та відеозйомка.

Фотозйомкою необхідно супроводжувати всі стадії огляду місця пожежі. Об'єкт, сфотографований під час пожежі, під час огляду наслідків події фотографується знову. У цьому випадку фіксується:

- взаємне розміщення об'єкта, що горів, та будівель і споруд, зняте з високих точок місцевості, будівель поруч чи пожежної техніки. За неможливості помістити об'єкт в один кадр, робиться панорамна зйомка;

- зовнішній вигляд об'єкта, частина стіни, покриття зі слідами пожежі;

- обстановка всередині об'єкта, шляхи розповсюдження горіння по будівельним, елементам конструкціям приміщень, предметам, обладнанню;

- електричні прилади та обладнання, технічне устаткування, характерні зміни конструкцій, виявлені у зоні осередку пожежі;

- передбачуваний осередок (осередки) пожежі¹⁶.

Вбачається за доцільне проводити початкову фіксацію місця пригоди методом панорамної зйомки (на етапі статичного огляду), а в подальшому, по мірі знаходження предметів, що мають доказове значення, застосовувати метод оглядової та детальної зйомки (на етапі динамічного огляду).

Якщо ж огляд проводиться ексцентричним способом, то спочатку проводять оглядову зйомку осередку пожежі, детальну зйомку предметів та

¹⁶ Жук М. С. Использование специальных знаний на первоначальном этапе расследования поджогов : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Жук М. С. – Краснодар, 2003. – С. 63.

матеріалів, що в ній розміщені, а потім – панорамну зйомку обстановки навколо пожежі. Така послідовність дій необхідна для візуального сприйняття розповсюдження пожежі від осередку. Решта знайдених предметів, трупі людей також знімаються детально з відображенням їх істотних ознак.

4.2. Допит свідків, потерпілих і підозрюваних

Одна з особливостей проведення допиту під час розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки полягає у тому, що коло осіб, які можуть бути допитані, є досить широким та різноманітним:

- 1) свідки: особи, які виявили та повідомили про пожежу; особи, які перебували на об'єкті до виникнення пожежі; очевидці пожежі (її виникнення, гасіння та наслідків);
- 2) особи, відповідальні за пожежну безпеку об'єкта та керівник об'єкта (представники адміністрації);
- 3) керівник та учасники гасіння пожежі зі складу пожежних підрозділів;
- 4) потерпілі.

Крім того, залежно від конкретних обставин провадження, в якості свідків при розслідуванні порушень вимог пожежної безпеки можуть бути також допитані:

- судовий медик – про обставини виявлення трупів та місця їх виявлення; сліди, що свідчать про прижиттєве нанесення ушкоджень їх здоров'ю, про можливу причину смерті, про дію шкідливих факторів пожежі;

- фахівці у галузі пожежної безпеки – про ймовірну причину пожежі, ймовірний спосіб ініціації загоряння, осередок та напрямки розповсюдження вогню, про наявність на місці події слідів, що свідчать про вчинення підпалу, про застосовані технічні засоби пошуку, вилучення та фіксації слідів пожежі;

- працівники Державної служби з надзвичайних ситуацій України – про режим дотримання вимог пожежної безпеки на об'єкті пожежі, про виявлені у процесі перевірок організації порушень вимог пожежної безпеки, про винесені на адресу керівника організації приписи щодо усунення недоліків при дотриманні норм та правил пожежної безпеки;

- експерти-криміналісти – про можливі підроблення у пожежно-технічній документації організації, де відбулася пожежа і т.ін.

Під час допитів необхідно з'ясувати наступну інформацію:

- 1) Дані щодо особливостей виявлення пожежі:

- Коли і звідки (де) свідки бачили полум'я, дим чи інші ознаки виявлення пожежі, де спостерігалось найбільше горіння? В яких місцях об'єкта конкретно було видно ознаки виникнення горіння? Хто саме й коли виявив пожежу?

- Який колір та запах мав дим, яка була на зовнішній вигляд інтенсивність димовиділення, чи були наявні запахи, нехарактерні для даного об'єкта?

– Звідки і в яких напрямках і по яких окремих конструкціях, матеріалах розповсюджувався вогонь при виявленні пожежі?

– Чи не було помічено сторонніх осіб під час виникнення пожежі на місці події?

– Чи спостерігалися при виявленні пожежі «миготіння» світла або іскроутворення у електрообладнанні, інші ознаки аварійного режиму в роботі електроустановок? та ін.

2) Дані про обставини, що передували початку пожежі:

– Хто перебував у приміщенні безпосередньо перед початком пожежі та чим займався?

– Які конкретно предмети, обладнання, речі, тварини, в якій кількості та де саме знаходились у приміщенні?

– Чи мали місце характерні ознаки самозаймання до моменту виникнення пожежі, коли, ким і за яких обставин це виявлялося?

– Який був протипожежний стан даного об'єкта на момент виникнення пожежі, вимоги яких норм і правил були порушені, у чому конкретно виявлялися ці порушення? тощо.

3) Дані про особливості розвитку пожежі:

– Від якого місця (краю, сторони) розповсюджувалося горіння?

– В якій формі розвивалася пожежа (тління чи полум'я)?

– Коли, ким, чим і в якому місці розпочалося гасіння пожежі, як це відбувалося?

– Що горіло (особливо з тих матеріалів, предметів, речовин, які повністю знищені вогнем) і що вдалося врятувати від вогню? та ін.¹⁷.

Для отримання найбільш достовірної інформації про обставини пожежі в умовах, коли її свідки перебувають у стані сильного емоційного потрясіння і схильні до перебільшення (викривлення) сприйнятого, пропонується здійснити наступні кроки:

а) намагатися добитися від свідків максимуму подробиць: де й коли відчули запах горілого, побачили полум'я, яким був його колір, розміри зони горіння чи факелу;

б) уточнити позицію, звідки ці явища були помічені (бажано, щоб свідок намалював схему, відмітивши своє місце розташування);

в) з'ясувати час виявлення тих чи інших явищ, бажано з їх прив'язкою до інших подій¹⁸.

Успіх допиту залежить від ретельності підготовки до нього. Готуючись до допиту підозрюваного та обвинуваченого, необхідно якомога більше дізнатися про його особистість, зв'язки, взаємовідносини з потерпілими, поведінку на момент, до та після пожежі. Слідчий повинен ознайомитись з

¹⁷ Безвесільний В. Д. Розслідування та судові експертизи пожеж : [довід.-метод. посібн.] / В. Д. Безвесільний, О.Ф. Дьяченко. – Х. : ТОВ «Компанія СМІТ», 2007. – С. 32-39.

¹⁸ Чешко И. Д. Расследование преступлений, связанных с нарушением требований пожарной безопасности : методические рекомендации ВНИИПО МЧС РФ / И. Д. Чешко, В. Ф. Бондарев, Н. Н. Копейкин [и др.] – М., 2002. – С. 25.

відповідною технічною літературою, інструкціями, правилами та настановами. Під час допиту у ряді випадків доцільно залучати спеціалістів.

Слідчому варто пам'ятати, що інформація, яка отримується під час допитів часто є вихідною для проведення в подальшому відповідних експертних досліджень. Не володіючи відповідними спеціальними знаннями, слідчі нерідко витрачають багато зусиль на збирання даних, що не мають відношення до експертної інформації та не використовуються експертом, а інколи навіть переобтяжують процес дослідження. Тому, отримувати дані стосовно розвитку пожежі перш за все варто від керівника гасіння пожежі, тому що підрозділ пожежної охорони за своїми обов'язками першим прибуває на місце події, фіксує та оцінює обстановку, спостерігає динаміку розвитку пожежі та ліквідує її. Керівник підрозділу, як фахівець пожежної охорони, у ході пожежогасіння одержує та оцінює дані стосовно розмірів горіння, дії небезпечних факторів пожежі, стану інженерно-технічного обладнання і т.ін.

Найбільшою об'єктивністю, інформативністю та достовірністю характеризуються показання свідків, отримані безпосередньо після початку розслідування (одразу після гасіння пожежі) і стосуються, перш за все, обставин виникнення, виявлення та розвитку пожежі.

Однак, добір тактичних прийомів допиту у даній категорії проваджень часто зумовлений психічним станом допитуваних, оскільки подія пожежі викликає певні психо-емоційні реакції, які пригнічують розумову діяльність людини та здатність надавати адекватну оцінку подіям. З огляду на зазначене, допит осіб, які перебувають у стані сильного емоційного потрясіння варто проводити пізніше, а за відсутності такої можливості – отримати від них лише інформацію, необхідну для проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій, а більш повне та детальне з'ясування обставин пожежі здійснити під час додаткового чи повторного допиту.

Якщо в силу різних обставин допитати свідків одразу після гасіння пожежі не вдалося, то згодом рекомендується допитувати їх з виїздом на місце пожежі. Такий допит являтиме собою різновид допиту з використанням асоціативних зв'язків, коли відтворенню інформації в пам'яті буде сприяти повторне сприйняття тієї обстановки, в якій відбувались події¹⁹. В разі необхідності повторного допиту через деякий час, найкращий результат приносить використання подібного до допиту на місці прийому – пред'явлення допитуваному для повторного сприйняття тих чи інших предметів, пов'язаних з обставинами, що цікавлять слідство. Такі предмети можуть виявитися своєрідними стимуляторами у пригадуванні забутого: їх вигляд викличе пов'язані з ним асоціації, які і приведуть до пригадування необхідного факту. Цим самим цілям може слугувати графічне зображення допитуваним певної ситуації. Сам процес виготовлення схеми, плану, креслення, малюнка може породжувати певні асоціації

¹⁹ Соболевская С. И. Криминальные пожары: научно-техническое обеспечение расследования : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Соболевская С. И. – Н. Новгород, 2003. – С. 99.

Так як порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки у більшості випадків не є умисним злочином, як свідчить практика розслідування подібних проваджень, психологічний контакт з допитуваними встановлюється досить легко. Однак важливо пам'ятати, що деякі з допитуваних є зацікавленими особами, тому їх свідчення можуть не відповідати дійсності. У таких випадках тактичним завданням слідчого є встановлення причин і мотивів, які спонукали особу надавати завідомо неправдиві покази, а також викриття такого очевидця у брехні та отримання від нього достовірної інформації. Такими зацікавленими особами, які допитуються в якості свідків у провадженнях про порушення встановлених вимог пожежної безпеки, виступають керівник організації та його замісник, коли у штаті організації є відповідальний за порушення вимог пожежної безпеки. У більшості випадків статус таких осіб змінювався на статус обвинувачених, а основною стратегією захисту підозрюваних у даній категорії проваджень є вказівка на винуватість інших осіб, які спільно працюють чи проживають з ними. У будь-якому випадку у першу чергу варто допитувати керівника об'єкта, оскільки законом саме на нього покладається відповідальність за дотримання вимог пожежної безпеки. Крім того, він володіє повною інформацією щодо технічних характеристик об'єкта пожежі та відповідальних за пожежну безпеку осіб відповідно до нормативної документації.

5. Особливості призначення та проведення окремих видів судових експертиз

Різноманітність об'єктів, виявлених на місці пожежі, що вимагають експертного дослідження, обумовлюють можливість та необхідність проведення різних видів судових експертиз. Так, під час розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки можуть призначатись:

1. Клас інженерно-технічних експертиз: пожежно-технічна, електротехнічна, будівельно-технічна, інженерно-технологічна;

2. Клас криміналістичних експертиз: експертиза матеріалів, речовин та виробів (лакофарбових матеріалів і покриттів; полімерних матеріалів; волокнистих матеріалів; нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів; скла, кераміки; металів і сплавів; наявності шкідливих речовин у навколишньому середовищі; речовин хімічних виробництв та спеціальних хімічних речовин), вибухотехнічна, трасологічна, технічна експертиза документів, почеркознавча, балістична експертиза;

3. Клас товарознавчих експертиз: машин, обладнання, сировини та товарів народного споживання; автотоварознавча; транспортно-товарознавча; військового майна, техніки та озброєння.

З огляду на таке різноманіття експертних досліджень, що можуть проводитись при розслідуванні означеної категорії правопорушень, хотілося б акцентувати увагу на тому, що для ефективного використання можливостей

судових експертиз слідчий повинен правильно диференціювати міжгалузеві функції експертних спеціальностей для правильної та коректної постановки питань, а також підготовки достатньої кількості та якості матеріалів для проведення експертизи.

При розслідуванні порушень правил пожежної безпеки *обов'язково* призначаються судово-медична (за наявності потерпілих) та пожежно-технічна експертизи: перша встановлює причину та час настання смерті чи ступінь ушкоджень здоров'ю, друга – причину та осередок виникнення вогню, його напрямок та розповсюдження. При виявленні типових слідів, що вказують на підпал чи інсценування самозапалення, призначаються також судова електротехнічна, хімічна експертизи та експертиза матеріалів, речовин та виробів.

Основні питання, що ставляться на розгляд *судово-медичної експертизи*, залежно від обставин провадження, можуть мати такий зміст:

- Які пошкодження є на трупі та яких характер їх походження?
- Чи викликані пошкодження на тілі потерпілого дією вогню чи вони є термічними?
- У прижиттєвий період чи після настання смерті були отримані потерпілим термічні пошкодження?
- Від чого наступило удушення – від диму, газу, фізичного насилля чи чогось іншого?
- Коли настала смерть потерпілого?
- Яка причина настання смерті потерпілого?
- Чи переміщувався потерпілий під час пожежі? Якщо так, то в якому напрямку він міг рухатись?
- Які частини тіла потерпілого мають опіки та якого ступеня?

Варто зауважити, що крім відомостей про причини смерті та характер тілесних ушкоджень, дані судово-медичної експертизи можуть бути достатньою підставою для визначення фізичних і часових параметрів пожежі, зокрема, для встановлення місця знаходження осередку пожежі, часу її виникнення та тривалості, пожежної характеристики середовища, особливостей джерела запалювання та горючого середовища тощо²⁰.

Основними завданнями *пожежно-технічної експертизи* є встановлення таких важливих для розслідування означених порушень даних, як визначення осередку пожежі, шляхів і часу виникнення горіння, причини виникнення пожежі та її динаміки в часі та просторі, визначення пожежонебезпечних властивостей речовин і матеріалів, а також відповідності технічного стану об'єкта протипожежним нормам.

Визначають наступні напрями пожежно-технічної експертизи за питаннями діагностичного характеру, що вирішуються в ході експертного дослідження:

- 1) Установлення осередку пожежі:

²⁰ Безвесільний В. Д. Розслідування та судові експертизи пожеж : [довід.-метод. посібн.] / В. Д. Безвесільний, О. Ф. Дьяченко. – Х. : ТОВ «Компанія СМІТ», 2007. – С. 86.

- Де знаходився осередок пожежі за наявності вказаних вихідних даних?
- З якого місця розпочалася пожежа?
- Що почало горіти раніше (підлога, стіни або ін.)?
- Яким чином розповсюджувалося горіння?
- Чи не є місце максимальної глибини вигорання підлоги у даному місці осередком пожежі?

- Де виникло початкове горіння: усередині обладнання чи зовні?
- Чим пояснюється незбігання осередку пожежі з місцем, де відбулося коротке замикання електропроводки, унаслідок дії факторів якого виникла пожежа? та ін.

2) Діагностика горючого середовища та динаміка горіння:

- Чи могло відбутися самоспалахування названих матеріалів і предметів на місці, де утворився осередок пожежі? Якщо так, то за яких умов?

- Чи не відбулося самозаймання певних речовин і матеріалів в умовах, що передували виникненню пожежі?

- Чи існували суперечності між умовами, необхідними для горіння наявних матеріалів пожежного навантаження, та свідченнями про виникнення та наслідки пожежі?

- Чи припустимо на території (у приміщенні) накопичення горючих матеріалів у місці постійної присутності засобів, що володіють енергією запалювання?

- Скільки часу необхідно для повного згорання даних матеріалів, предметів за вказаних умов?

- В який час виникло горіння?

- До якого виду відноситься матеріал (речовина), що горів, судячи із вказаного кольору диму або полум'я? та ін.

3) Діагностика взаємодії джерел запалювання з горючим середовищем:

- Унаслідок дії якого засобу (знаряддя, пристосування тощо) утворилося джерело запалювання?

- За який проміжок часу повинно розпочатися горіння даного матеріалу від тліючого тютюнового виробу за вказаних умов?

- Чи існує причинний зв'язок між дією потенційних джерел запалювання і виникненням пожежі? Якщо так, то що стало безпосереднім джерелом запалювання при виникненні пожежі?

- Чи можливе займання наявних матеріалів пожежного навантаження від дії вогню, яким супроводжується робота технологічного устаткування або приладу?

- Від якого джерела міг загорітися даний матеріал за наявності вказаних умов?

- Яка пожежонебезпечна відстань до вказаних матеріалів від наявного джерела тепловиділення? та ін.

4) Діагностика причинного зв'язку між вибухом і пожежею:

- Яка природа вибуху і механізм його дії, чи є цей вибух технологічним?

- Що відбулося раніше: пожежа чи вибух?
 - Які існували в даному випадку причини і умови утворення надмірного тиску в обладнанні? Унаслідок чого утворилася енергія запалювання вибухонебезпечної концентрації суміші в приміщенні, обладнанні?
 - Чи існувала можливість уникнути виникнення вибуху? Які заходи безпеки необхідно було для цього вжити?
 - Чи відповідали обладнання і його стан, а також організація виробничого процесу і характер робіт вимогам правил і нормативних актів?
 - Які невідповідності нормативним вимогам причинно пов'язані з виникненням вибуху? та ін.
- 5) Діагностика причин виникнення пожеж з ознаками підпалу:
- Чи є в характері перебігу пожежі ознаки підпалу?
 - Чи мають місце специфічні особливості, що вказують на штучне утворення осередку пожежі?
 - Чи не є ознакою підпалу наявність декількох осередків пожежі?
 - Чи знаходились на місці пожежі речовини, що здатні до самозаймання, та чи не могли вони бути ініціаторами у штучному створенні умов для виникнення початкового горіння?
 - Чим можна пояснити накопичення матеріалів (речовин) на шляхах розповсюдження пожежі, чи припустима наявність предметів (матеріалів, речовин) у місцях, не призначених з пожежно-технічної точки зору, для їх місцезнаходження? та ін.
- 6) Діагностика причинного зв'язку виникнення пожежі з протипожежним станом об'єкта:
- Чи дотримувалися технічні вимоги у процесі монтажу електропроводки освітлювальних, опалювальних приладів, систем вентиляції?
 - Чи всі нормативні вимоги та правила дотримувались під час виконання робіт? Якщо ні, то які саме?
 - Чи відповідали дії відповідальної особи при проведенні технологічної операції вимогам, викладеним у нормативних актах?
 - Чи не суперечило нормативним вимогам розташування самого об'єкта, технічного пристрою?
 - Чи не знаходяться у причинному зв'язку з пожежею наявні недоліки в пожежному захисті та невідповідність стану об'єкта нормативним вимогам? та ін.
- 7) Діагностика механізму виникнення та розвитку пожеж, установлення їх технічних причин:
- Якими особливостями характеризується взаємодія джерела запалювання з горючим середовищем при обставинах виникнення початкового горіння?
 - Який механізм виникнення пожежі за наявних умов?
 - Які особливості розвитку пожежі в часі та просторі?
 - Які явища та обставини обумовили технічну причину пожежі?
 - Яким чином джерело запалювання могло потрапити в місце, де потім

утворився осередок пожежі?

8) Оцінка результатів пожежогасіння:

– У чому полягають недоліки, що негативно вплинули на результат пожежогасіння?

– Чи вплинули на наслідки пожежі перепони на шляху прямування підрозділу пожежної охорони до місця виклику?

– Чи відповідає нормативному часу прибуття на місце виклику пожежного підрозділу?

– Чи вірно був обраний вирішальний напрямок у гасінні пожежі? та ін.

Крім чітко визначених та коректних питань, успішне проведення експертизи залежить від повноти та якості матеріалів, зібраних слідчим та представлених на дослідження. Як показує практика, наукова обґрунтованість висновків пожежно-технічної експертизи значною мірою забезпечується при наданні для її проведення протоколу місця події (включаючи фото- та відеозйомку, таблиці, плани, схеми), акта про пожежу, плану згорілого приміщення, схеми електропроводки та опалювальних пристроїв, протоколів допиту свідків та потерпілих, висновків інших експертиз (за наявності), а також речових доказів, які досліджуються чи необхідні для проведення експертизи.

Дослідження *електротехнічної експертизи* мають допоміжний характер для проведення пожежно-технічної експертизи за наявними вихідними даними про стан електромережі та електрообладнання, причини виникнення аварійних режимів унаслідок перетворення електричної енергії у теплову та ін.

Об'єктами електротехнічної експертизи є електроприлади та електрообладнання, їх частини, пристрої електрозахисту, фрагменти електропроводів тощо. Відтак, у межах проведення даного виду досліджень можуть вирішуватись такі питання:

– Чи перебувала електроустановка, електроприлад або електромережа у справному стані? Якщо ні, о які причини несправності?

– Які характеристики ізоляції електропроводки?

– Чи суперечив стан електропроводки об'єкта нормативним вимогам?

– Яке обладнання повинно було бути підключене до заземлюючого пристрою?

– Які характеристики пристроїв електрозахисту конкретної ділянки? тощо.

Судова *будівельно-технічна експертиза*, що носить факультативний характер, призначається слідчим на наступному етапі розслідування пожежі, коли проведений огляд місця події, зібрані речові докази, проведене вилучення документів, що характеризують об'єкт пожежі та стан забезпечення пожежної безпеки на об'єкті до пожежі.

Основними завданням, що вирішуються будівельно-технічною експертизою при розслідуванні порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки є встановлення:

– технічного стану будівлі до і після пожежі та відповідності нормативним вимогам конструктивних елементів самої споруди;

- відповідності нормативним вимогам будівельних матеріалів;
- відстаней між будівлями і спорудами стосовно щільності забудови території;
- механізму аварії з наслідками пожежі (спільно з пожежно-технічною експертизою);
- збитку, завданого будівлі пожежею, обсягів і вартості будівельно-відновлювальних робіт;
- розрахункових даних про динамічні навантаження на момент руйнування конструктивних елементів будівлі тощо.

Експертиза матеріалів, речовин та виробів має важливе значення для розслідування порушень правил пожежної безпеки, оскільки дозволяє встановити у першу чергу склад речовин, які піддавались впливу високих температур. Так, експертне дослідження попелу та будівельного сміття дозволить встановити наявність на місці пожежі легкозаймистих рідин чи інших матеріалів чи речовин, які прискорюють процеси горіння.

Об'єктами цього виду криміналістичної експертизи є лакофарбові матеріали, пластмаси, гума, метали та сплави тощо. Зазначені об'єкти визначають роди (напрямки) експертиз у межах даного виду, які найчастіше призначаються під час розслідування пожеж: експертиза лакофарбових матеріалів і речовин, експертиза об'єктів волокнистої природи, експертиза нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів, експертиза металів і сплавів.

У комплексі з пожежно-технічною експертизою проводиться також *вибухотехнічна експертиза*. Основними завданнями, що нею вирішуються є встановлення факту вибуху, який пов'язаний пожежею, його епіцентру, механізму та природи; визначення конструкції та запалювальної спроможності вибухового пристрою, принципу його дії, вражаючих властивостей; установлення порушень правил вибухонебезпечності тощо.

Під час розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки можуть призначатися й інші види експертних досліджень: екологічна, інженерно-технологічна, біологічна, хімічна, трасологічна, балістична та ін. Вибір факультативних (допоміжних) експертних досліджень залежить від конкретних обставин провадження, а також наявності якісних матеріалів, які може надати слідчий для проведення тієї чи іншої експертизи.

Таким чином, при розслідуванні порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки, обов'язковим є призначення пожежно-технічної та судово-медичної експертиз. Дані види експертних досліджень призначаються першочергово, адже мінімізація розриву у часі між подією пожежі та експертним дослідженням з одного боку – усуває загрозу спотворення слідової картини злочину (що безперечно відображується на результативності та якості дослідження), з іншого – надає слідчому необхідну «стартову» інформацію для подальшого планування розслідування. Інші види досліджень носять факультативний (допоміжний) характер та за можливістю повинні призначатися комплексно для формування цілісного уявлення про механізм виникнення та розповсюдження пожежі.

Список використаних і рекомендованих джерел

1. Анисьяев А. М. Установление причин пожаров : [метод. пособ.] / А. М. Анисьяев, И. И. Быченко; А. В. Кунцевич. – Минск, 2003. – 253 с.
2. Бахін В. П. Взаємодія слідчого з фахівцями під час огляду місця події : [наук.-практ. рекомендації] / В. П. Бахін, О. О. Волобуєва. – Донецьк : ДЮІ, 2005. – 72 с.
3. Безвесільний В. Д. Розслідування та судові експертизи пожеж : [довід.-метод. посібн.] / В. Д. Безвесільний, О. Ф. Дьяченко. – Х. : ТОВ «Компанія СМІТ», 2007. – 192 с.
4. Бондаренко Ю. А. Методика расследования нарушений правил пожарной безопасности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Бондаренко Юрий Алексеевич. – Краснодар, 2015. – 203 с.
5. Букаев Н. М. Методика расследования поджогов и преступного несоблюдения правил пожарной безопасности : [учеб. пособие] / Н. М. Букаев, И. В. Анисимов. – Томск : Изд-во «Печатная мануфактура», 2003. – 86 с.
6. Дослідження пожеж : [Довідк.-метод. посіб.]. – К. : УкрНДІПБ МВС України, 1997. – 207 с.
7. Жук М. С. Использование специальных знаний на первоначальном этапе расследования поджогов : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Жук М. С. – Краснодар, 2003. – 198 с.
8. Зернов С. И. Задачи пожарно-технической экспертизы и методы их решения : [учеб. пособие] / С. И. Зернов. – М., 2001. – 345 с.
9. Зернов С. И. Методика осмотра места пожара / С. И. Зернов, Ю. К. Пракшин. – Киев, 1988. – 46 с.
10. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Мініюсту України від 30 грудня 2004 р. № 144/5 // Офіційний вісник України, – 2005. – № 5. – Ст. 325.
11. Кодекс цивільного захисту України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>.
12. Колесніков В. В. Обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні злочинів, пов'язаних з пожежами / В. В. Колесніков // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2004. – № 27. – С. 48–52.
13. Колесніков В. В. Розслідування злочинів, пов'язаних з пожежами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність»/ В. В. Колесніков. – Х. : Національний ун-т внутрішніх справ, 2004. – 20 с.
14. Колесніков В. В. Основні елементи криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних з пожежами / В. В. Колесніков // Актуальні проблеми кримінального права та процесу : Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кривий Ріг, 10 червня 2016 року) [Ред. кол.: О. В. Одерій, О. О. Волобуєва, А. С. Політова, Т. О. Лоскутов]. – Кривий Ріг : Поліграфічна компанія «Геліос-Принт», 2016. – С. 375–378.

15. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
16. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1001-05/page4>.
17. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко[та ін.]; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернєв. – К. : Юрінком Інтер, 2016. – 1064 с.
18. Осмотр места пожара : методическое пособие / И. Д. Чешко, Н. В. Юн, В. Г. Плотников и др. – М. : ВНИИПО, 2004. – 503 с.
19. Попов И. А. Расследование пожаров : правовое регулирование; организация и методика : [учеб. пособие] / И. А. Попов. – М. : ЮриИнфоР, 1998. – 309 с.
20. Попов И. А. Расследование преступлений, связанных с пожарами / И. А. Попов. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 166 с.
21. Про затвердження Державного реєстру нормативно-правових актів з питань пожежної безпеки : Наказ МНС України від 10.10.2003 № 388 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://undicz.dsns.gov.ua/files/docs/Registry_RFS.pdf.
22. Про затвердження Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій : Постанова Кабінету міністрів України № 1052 від 16 грудня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248721664>
23. Про затвердження Положення про єдину державну систему цивільного захисту : Постанова Кабінету Міністрів України від 9 січня 2014 р. № 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/11-2014-п>.
24. Про затвердження Порядку спільних дій органів внутрішніх справ, Державної інспекції техногенної безпеки України та Міністерства надзвичайних ситуацій України під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з пожежами : Наказ МВС та МНС України від 30.11.2012 № 1106/1377 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z2220-12>.
25. Про затвердження Правил пожежної безпеки в Україні : Наказ МВС України від 30.12.2014 р. № 1417 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0252-15>.
26. Соболевская С. И. Криминальные пожары: научно-техническое обеспечение расследования : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Соболевская С. И. – Н. Новгород, 2003. – 200 с.
27. Степанов М. М. Рекомендации по подготовке материалов пожарно-технической экспертизы / М. М. Степанов. – М., 1981. – 56 с.
28. Таран О. В. Розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням вимог законодавства про охорону праці : [монографія] / О. В. Таран. – К. : «ДІА», 2012. – 352 с.

29. Федор А. И. Особенности доказывания при расследовании пожаров и взрывов на объектах нефтегазового комплекса : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. И. Федор. – М., 2001. – 170 с.

30. Цимбал М. Л. Розслідування пожеж (огляд місця події та проблеми застосування спеціальних знань : [монограф., за ред. д-ра юрид. наук, проф. В. Ю. Шепітька] / М. Л. Цимбал. – Х. : Гриф, 2004 р. – 360 с.

31. Цымбал М. Л. Особенности назначения и производства пожарно-технической экспертизы / М. Л. Цымбал // Криминалистика и судебная экспертиза. – Вып. 51. – Киев, 2003. – С. 159–165.

32. Чешко И. Д. Расследование преступлений, связанных с нарушением требований пожарной безопасности : методические рекомендации ВНИИПО МЧС РФ / И. Д. Чешко, В. Ф. Бондарев, Н. Н. Копейкин [и др.] – М., 2002. – 117 с.

33. Чешко И. Д. Технические основы расследования пожаров / И. Д. Чешко. – М., 2002. – С. 119.

34. Чешко И. Д. Экспертиза пожаров : объекты, методы, методики исследования / под науч. ред. Н.А. Андреева. / И. Д. Чешко. – С–Пб, 1997. – С. 58–70.

35. Ястремский Г. А. Нарушения правил пожарной безопасности в сельском хозяйстве и их предупреждение органами внутренних дел / Г. А. Ястремский. – М., 1990. – 45 с.

**Відомості про обставини пожежі,
що надаються керівником пожежогасіння
після проведення невідкладних заходів з її ліквідації**

1. Часові показники:

- повідомлення про пожежу на пункт зв'язку ПЧ _____
- прибуття на місце виклику _____
- початок бойового розгортання та введення першого водяного ствола _____
- момент закінчення локалізації пожежі _____
- момент повної ліквідації _____
- 2. Довжина шляху до місця пожежі _____
- 3. Причини несвоєчасного прибуття на місце виклику _____

4. Обстановка на місці події, що склалася на момент прибуття першого підрозділу пожежної охорони, та її особливості (ким, як і з якими результатами проводилися заходи пожежогасіння до прибуття першого пожежного підрозділу) _____

5. Розвідкою пожежі встановлено:

- розповсюдження пожежі в напрямку (від і до) _____
- стан дверних, віконних та інших прорізів _____
- характеристика слідів термічного впливу на конструктивні елементи, предмети тощо _____
- форми (полуменеве чи тління), розміри і характер горіння в місцях розвитку пожежі _____
- ознаки можливого (встановленого) місця початку пожежі _____

- особливості розташування тіл (трупів) людей, тварин та їх термічні ушкодження відносно можливого або встановленого місця розташування осередку пожежі _____

- стан технологічних установок та інженерних мереж (систем вентиляції, електропостачання, опалювальних приладів тощо), їх працездатність на момент прибуття та під час ліквідації пожежі _____

- склад ланки ГДЗС і відомості про дорожні умови на маршруті руху _____

6. Обставини та наслідки пожежогасіння:

- залучення сил і засобів пожежогасіння _____

- напрямок і швидкість вітру відносно місця пожеж _____

- характеристика, колір і запах диму, полум'я, іскор тощо _____

- особливості та місця розбирання конструкцій будівлі (споруди) _____

- наявність і характеристика місця розташування предметів, які могли бути причетними до пожежі _____

- ступінь і характер пошкоджень речової обстановки на момент повної ліквідації пожежі в порівнянні з обстановкою, що існувала на момент прибуття першого пожежного підрозділу _____

- які обставини обумовили збільшення шкоди від пожежі за час оперативних дій з її гасіння (недостатнє водопостачання; незадовільний стан під'їзних шляхів, ДТП на шляху прямування, неправильне визначення вирішальних напрямків бойових дій; вплив погодних умов; наявність вибухових чи радіоактивних речовин та ін.) _____

- стан шляхів евакуації та заходи щодо її здійснення _____

- які й від кого були отримані відомості про обставини, що склалися напередодні та на момент виникнення пожежі _____

- версія про можливу причину виникнення пожежі та її обґрунтування _____

Примітка. Якщо в матеріалах про пожежу відсутня інформація керівника пожежогасіння, орган, який веде розслідування за справою, з метою отримання чи оцінки даних про обставини, що обумовили подію пожежі та її наслідки, отримує такі відомості шляхом подання офіційного запиту до органу пожежної охорони, опитування чи допиту очевидців події та учасників гасіння пожежі та ін.

ПРОТОКОЛ
огляду місця події, пов'язаного з пожежею

«__» _____ 20__ року
(найменування населеного пункту)

Огляд розпочато: о __ год. __ хв.

Огляд закінчено: о __ год. __ хв.

Слідчий _____
(посада, звання, орган, прізвище та ініціали)

отримавши заяву (повідомлення) про пожежу, яка виникла о _____ год. _____
хв. _____ (час орієнтовний або точний – потрібне підкреслити)

у _____
(вказати об'єкт пожежі)

прибув _____
(найменування населеного пункту, місцевості)

та за участю інспектора ДСНС

_____ (посада, звання, орган, прізвище, ім'я, по батькові)

відповідно до статей 104, 105, 106, 234, 237, 223 КПК України;

у присутності понять:

1. _____
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання, телефон)

2. _____
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання, телефон)

яким відповідно до статей 11, 13, 15, 223 КПК України роз'яснено їхні права і обов'язки, за участю потерпілого:

_____ (прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання, телефон)

якому відповідно до частини першої та другої статті 56 та статті 57 КПК України роз'яснено його права і обов'язки,

за участю підозрюваного:

_____ (прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання, телефон)

якому відповідно до частин третьої, п'ятої–сьомої статті 42 КПК України роз'яснено його права і обов'язки,

за участю захисника:

(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання, телефон)

якому відповідно до статей 46, 47 КПК України роз'яснено його права і обов'язки,
за участю представника:

_____,
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання, телефон)

якому відповідно до частини п'ятої статті 44, частини четвертої статті 58, частини
другої статті 59 КПК України роз'яснено його права і обов'язки,
за участю інших спеціалістів:

_____,
(посади, звання, органи, прізвища, імена, по батькові)

яким відповідно до частин четвертої та п'ятої статті 71 КПК України роз'яснено їхні
права і обов'язки,
за участю власника (користувача) приміщення чи іншого володіння

_____,
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання, телефон)

(перед початком огляду зазначеним вище особам роз'яснено їхнє право бути
присутніми при всіх діях, які проводяться у процесі огляду, робити зауваження, що
підлягають занесенню до протоколу. Особам, які беруть участь у проведенні огляду,
також роз'яснено вимоги частини третьої статті 66 КПК України про їх обов'язок не
розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії, а також про
застосування технічних засобів фіксації, умови та порядок їх використання)

провів огляд місця пожежі _____

(вказати об'єкт огляду, його точне місцезнаходження)

Огляд проводився в умовах _____

(снігопад, похмурої, дощової, сонячної погоди тощо)

при _____ освітленні.

(штучному, природному)

У процесі огляду застосовувалися такі технічні засоби:

фотоапарат _____ з об'єктивом _____,

відеокамера _____ з відеоплівкою _____,

диктофон (магнітофон) _____ з магнітною стрічкою _____,

металопрошукач _____, переносний газоаналізатор _____,

набір індикаторних порошків _____,

інше _____

ОГЛЯДОМ УСТАНОВЛЕНО:

Під час огляду місця пожежі виявлено та вилучено: _____

(зазначаються всі предмети, речі, матеріали тощо, що були вилучені під час огляду)

Вилучене з місця пожежі сфотографовано (за потреби підкреслити), опечатано (опломбовано або в інший спосіб) _____

Під час огляду складено: _____

(плани, схеми, креслення, ескізи, акт про пожежу тощо)

які є невід'ємною частиною протоколу огляду місця пожежі.

Протокол прочитаний
уголос _____
(вказати прізвище та ініціали особи, яка зачитувала протокол)

Заяви і зауваження понятих, спеціалістів та осіб, які брали участь в огляді

(якщо заяв і зауважень не було, про це зазначається у протоколі огляду)

Плани і схеми до протоколу огляду місця події, матеріали відео- та фотофіксації на електронному носії (диску, флеш-карті пам'яті) приєднано до зазначеного протоколу і є його невід'ємною частиною.

Зміст описової частини протоколу відповідає реальним діям.

Поняті:

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

Спеціалісти:

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

Учасники:

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

Інспектор ДСНС _____
(посада, прізвище, ініціали та підпис особи, яка здійснювала огляд)

Слідчий _____
(посада, прізвище, ініціали та підпис особи, яка здійснювала огляд)

Примітка:

Під час здійснення огляду місця події, пов'язаного з пожежею транспортного засобу, необхідно відобразити таке:

Належність транспортного засобу (якщо встановлена), марку, модель, колір, рік випуску, № шасі, № двигуна, державний номерний знак, показання спідометра, наявність (відсутність) пального в бензобаку.

Зовнішні пошкодження (кузова, коліс, дверей, капота), у тому числі механічні (сліди насильницького розкриття дверей, багажника, кузова, бензобака).

Термічні пошкодження та їх ступінь (сліди відпалу й окопчення конструктивних елементів, оплавлення скла, деформації кузова).

При горінні розлитого під автомобілем пального обгорання кузова буде порівняно рівномірним за висотою, тоді як при «природному» вигоранні тільки вмісту автомобіля низ кузова і двері зовні можуть зберегти залишки лакофарбового покриття.

Наявність осередкових ознак (зовні транспортного засобу чи усередині). Осередкові ознаки можуть утворитися не тільки в результаті горіння розлитої під автомобілем чи налитої в салон легкозаймистої рідини, але і внаслідок вигорання запасу пального (наприклад при поступовому вигоранні бензину з паливного бака автомобіля).

Огляд моторного відсіку (стан двигуна, акумулятора, системи подачі пального, стартера, електропроводки).

При огляді залишків проводів доцільно керуватися принциповою і монтажною схемами електроустаткування автомобіля, відзначаючи на них місця виявлення обривів, обгорання ізоляції та оплавлень жил проводів, характерних для короткого замикання та термічного впливу пожежі.

Під час здійснення огляду місця події, пов'язаного з пожежею домоволодіння (іншого житла), необхідно відобразити таке:

Наявність слідів взуття, транспортних засобів, злому, перешкод та інших слідів проникнення сторонніх осіб. Стан дверних замків та засувів (виявлені в дверях замки вилучаються для подальшого дослідження з метою встановлення факту яких-небудь механічних порушень у їх механізмі, спроб відкриття сторонніми ключами чи пристосуваннями). Результати обстеження вікон і дверей (стан заklenня вікон та інших конструкцій, наявність шару кіптяви (з якої сторони та її щільність) на поверхні скла тощо). Наявність у місцях вигорання дерев'яних несучих балок, каркасів і будівельних ферм, настилів підлог, цвяхів, болтів, кріпильних скоб тощо (їх зкупчення може вказувати на ознаки можливого місця виникнення пожежі). Стан підлоги згорілого (пошкодженого вогнем) приміщення (описуються сліди горіння на ліжку, дивані, кріслі, меблевій тумбі, де стояли телевизор чи інший радіотехнічний пристрій, електронагрівальний прилад, а також на прилеглих до згорілих предметів інтер'єру стінах).

Фіксується наявність: різних предметів, що раніше були на стелі та стінах приміщення, слідів після очищення підлоги, відбитків, що утворилися в результаті поверхневого обгорання, нашарування сажі чи зміни кольору поверхні при термічному впливі, локальних обгорань і наскрізних прогарів (при їх виявленні зробити відбір проб для дослідження з метою визначення виду речовини, що горіла, з рівнів, розташованих під місцем горіння) тощо.

Стан опалення, опалювальні печі, наявність (відсутність) передтопкового листа, його розміри, матеріал.

Огляд витягнутого з печі вмісту (переконавшись, що в топці немає вогню), наявність (відсутність) при зовнішньому огляді тріщин, несправностей пічних розділок (відступок), положення засувки у димоході та топкових дверцят, стан паливника і наявність у ньому золи та будь-яких предметів, стан димоходу, балки перекриття, що проходила безпосередньо через його цегельну кладку (якщо горіла сажа, то внутрішні стінки димоходу будуть покриті яскраво-сірим зольним нальотом, у іншому випадку наліт буде чорним, обумовленим кольором сажі).

Печі та димоходи оглядаються зовні і зсередини (в останньому випадку із застосуванням дзеркала, що дає змогу побачити світло, яке надходить ззовні через щілини в кладці), пристрої для приготування їжі, газові прилади (наявність окалини та деформацій, наявність і розмір гноту, положення робочих органів, міцність з'єднань паливника та газового бачка).

Газові плити та їхнє устаткування, положення кранів газової плити і відсічного крана подачі газу з магистрального газопроводу (у тому числі прাপорця клапана подачі газу на редукторі), стан вузла стикування редуктора з балоном, трубки подачі газу від редуктора до плити, кранів та паливників плити.

Стан елементів електроустановки, наявність на залишках струмоведучих жил проводів та кабелів слідів впливу електричної дуги (кулясті чи краплеподібні оплавлення, оплавлення у вигляді косої зрізу чи кратероподібні вигорання, множинні кулясті напливи на поверхні провідника, крихкий злам на торці провідника з характерним металевим блиском), наявність термічних та інших пошкоджень на залишках ізоляції на жилах, наявність на об'єкті захисту від блискавки.

Під час здійснення огляду місця події, пов'язаного з пожежею лісового масиву, необхідно відобразити таке:

Призначення лісового масиву, окремих лісових угідь і ділянок, що прилягають до них (зі слів представника лігоспу). Вихідну точку огляду (село, дорога, лінія електропередачі, тригонометричний знак, озеро, поворот ріки, струмок, гора, валун тощо).

Огляд і фіксацію обстановки місця, що спостерігається, у тому числі з повітря (при використанні літака чи вертольота), а також наявність слідів стоянок туристів, заготівників, грибників, рибалок, мисливців, загублені особисті речі, сліди взуття і транспортних засобів, залишки бляшаного та скляного посуду зі слідами пальців рук, стріляні гільзи, нижі від мисливських патронів тощо.

У лісовому масиві і на ґрунті слідів пролітої легкозаймистої рідини (автомобільного й іншого пального) указати точне місце їх виявлення та вилучення, ознак, властивих прямому удару блискавки (глибокі ями на ґрунті, розщеплення дерева уздовж волокон чи відділення від нього кори, розколювання на частини каменів тощо).

Ознаки осередку пожеж з тильної кромки пожежі (якщо вітер не змінював напрямку) можуть бути виявлені вздовж смуги відводу залізничної, у місцях проведення косовиць та інших сільськогосподарських робіт, уздовж ліній електропередач, місцях, що використовуються для відпочинку та риболовлі тощо.

Слід мати на увазі, що в районі осередку пожежі великі дерева можуть мати незначні пошкодження з підвітряного боку, тільки при зміні вітру верхова пожежа може перекинутися в район вогнища і пошкодити великі дерева.

Огляд будівель, розташованих у межах вигорілої площі (не виключено, що пожежа могла початися всередині цієї будівлі, а потім перекинутися на рослинність).

Наявність на деревах та іншій рослинності слідів різання, пиляння і сколювання (вилучаються для дослідження зразки зрубаних, спіялих чи позначених насічками дерев, а також пнів і гілок, що частково обгоріли в багатті, виявлених при огляді зони осередку пожежі).

Під час здійснення огляду місця події, пов'язаного з пожежею виробничого приміщення, необхідно відобразити таке:

Архітектурно-планувальні дані: число поверхів, під'їздів, воріт. Особливості будинку (наявність підвальних, технічних, горищних та інших приміщень спеціального призначення (у тому числі комерційних), матеріали будівельних конструкцій (стін, перекриттів, перегородок, сходових маршів, дахів (з назвою матеріалу покрівлі, огорожень), умови газообміну, наявність зовнішнього чи вбудованого ліфтового устаткування (кількість кабін, тип дверей, матеріал кабін і огорожень ліфтових шахт), можливі шляхи поширення пожежі (наявність технологічних прорізів, систем вентиляції).

Зовнішнє електроустаткування: увідно-розподільчий пристрій, магістральні стояки з поверховими щитками, силове живлення ліфтів, лінії освітлення сходової клітки та технічних приміщень, у яких слід відобразити стан проводів і кабелів, апаратів електрозахисту тощо.

Інженерне устаткування: наявність електротехнічного устаткування, у тому числі його стан і працездатність, наявність силової електропроводки та її призначення, наявність газотехнічного та технологічного устаткування (його призначення і спосіб приведення в дію), наявність виробів, речовин та матеріалів (у тому числі тих, що використовуються у технологічному процесі), що становлять особливу небезпеку, наявність і працездатність протипожежних систем (внутрішній протипожежний водопровід, охоронна, охоронно-пожежна та пожежна сигналізація (тип датчиків і приймальних станцій), система пожежогасіння (вид речовини), система димовидалення (спосіб приведення в дію).

Зовнішній огляд будинку (по периметру): стан стін, перекриттів, заklenня вікон (обвалення, окопчення тощо), стан електро- і газових введень у будинок, стан електропідстанції, що обслуговує будинок, наявність слідів гасіння пожежі навколо будинку (викинуті предмети, завалені конструкції, сліди біля входу в під'їзд до будинку тощо).

Внутрішній огляд будинку: сходові клітки (задимленість, обгорання й окопчення огорожень, наявність сторонніх предметів, ознака зосередженого горіння, ознаки застосування засобів пожежогасіння), ліфтове господарство (кількість і тип ліфтів у під'їзді, стан ліфтових кабін, стан огорожень та дверей ліфтових шахт, приводного двигуна й апаратів керування його роботою, наявність пошкоджень), вентиляційне устаткування (стан, працездатність, наявність пошкоджень).

Під час здійснення огляду місця події, пов'язаного з пожежею складського приміщення, необхідно відобразити таке:

На підставі динамічного огляду складається уточнений план об'єкта, у якому вказуються товарно-матеріальні цінності, що зберігалися, перелік їх залишків у штучному і ваговому вимірі щодо кожного найменування.

До протоколу огляду додаються уточнений план розміщення товарно-матеріальних цінностей та перелік їх залишків, фотографії, фонограми тощо. Фіксацію кількості залишків товарно-матеріальних цінностей, їх обсягу, займаної площі (після видалення пожежного сміття, розкриття і розробки конструкцій, при цьому проводяться виміри, відео- та фотозйомка), дані про кількість відібраних зразків залишків товарно-матеріальних цінностей.

Опис виявлених бухгалтерських та інших документів, чорнових записів (з посиланням на місце виявлення та їх стан, наявність слідів впливу вогню тощо).

Стан місць збереження фінансової, бухгалтерської та іншої документації, коштів і цінних паперів (сейфів, металевих і дерев'яних шаф, робочих столів тощо), наявність слідів злому замків та запірних пристроїв, висунуті шухляди столів, безладдя та інше.

[illegible]

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Наукове видання

ТАРАН Олена Вікторівна,
КЩЕЛЮК Василь Мирославович,
ГРИГА Марія Андріївна

РОЗСЛІДУВАННЯ ПОРУШЕНЬ ВСТАНОВЛЕНИХ ЗАКОНОДАВСТВОМ ВИМОГ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ

Методичні рекомендації

Комп'ютерна верстка М. А. Грига

Підписано до друку 22.06.2017. Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Обл.-вид. арк. 2,71. Ум. друк. арк. 2,59.
Тираж 50 прим.

Друк:
ФО-П Поліщук О.В.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №2142 від 31.03.2005
07400, м. Бровари, вул. Незалежності, 2, кв. 148
тел. (044) 592-13-49